РОЗДІЛ VI. ТРИБУНА ВИКЛАДАЧА

УДК 378:34:340.12:303

О. М. Литвинов

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ЮРИСТІВ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ З ПОЛЕМІЧНИМИ ЗАУВАЖЕННЯМИ ТА ДЕЯКИМИ КОНКРЕТНИМИ ПРОПОЗИЦІЯМИ

Розглядаються педагогічний, світоглядний та професійний ракурси процесу викладання філософії. Головну увагу приділено лекціям і семінарам з урахуванням форм навчання (стаціонарна і заочна). Пропонуються методи роботи, що їх було апробовано в процесі викладання в юридичному виші курсів «Філософія», «Філософія права» та ін. Видами проведення занять, де запропоновано нові методичні прийоми, є лекція-полілог і ауто-семінар. Пропонується розглядати їх як засоби переходу від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відношень у навчальному процесі. Ці види навчальної роботи в методичному плані передбачають навчально-ділові ігри, а також участь у обговоренні навчального матеріалу всіма присутніми й оцінку знань як заохочення їхньої активності. Об'єктивність оцінок забезпечується публічністю та демократичністю обговорення. Головною етичною складовою є прозора система оцінок, що виключає фальсифікацію, професійною (юридичною) – формування навичок формулювання питань та відповідей на них.

Ключові слова: *філософія, філософія права, підготовка юристів, методика викладання філософії, лекція-полілог, ауто-семінар.*

Постановка проблеми. Питання викладання будь-якої неспеціальної дисципліни для майбутніх спеціалістів будь-якого фаху має безліч нюансів методичного плану, але курс філософії є певною мірою особливим або, як мінімум, не «будь-яким». І справа тут не в обов'язковому пієтеті ідеологічного характеру, що було притаманним викладанню низки навчальних дисциплін, де акцентувалися світоглядні питання в наперед визначеному напрямку (у радянські часи крім циклу філософських дисциплін це «Історія КПРС», «Політекономія соціалізму» тощо), а в тому значенні, яке має філософське знання та філософський спосіб мислення в історії культури. Сьогодні доводити значення філософії в структурі й змісті вищої освіти є зайвим, філософський, насамперед як критичний спосіб мислення має сприяти подоланню тієї прикрої ситуації, коли панування буденної, тобто, примітизованої і міфологізованої свідомості тисне на прийняття рішень, що стосуються життя багатьох людей. Значною мірою, якщо стосовно професії юриста, має йтися і про подолання ставлення до неї як до способу обслуговування виключно або насамперед представників влади, рудименти якого ще досить потужно впливають на функціонування судових і правоохоронних органів у країнах, де держава не набула сучасного інструментального характеру, тобто не є правовою. Іншими словами, де у філософсько-логічному сенсі ще не відбувся розподіл загального і

© Литвинов О. М., 2017

приватного в процесі функціонування державних (загальних) інституцій, насамперед у сферах і ситуаціях, коли споглядаються перетини або навіть зіткнення інтересів.

Актуальність теми цієї статті можна сформулювати як необхідність наближення високого ступеня абстрактності філософського мислення до вирішення конкретних завдань підготовки майбутніх юристів

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання викладання філософії, як і інших філософських дисциплін, є і залишається темою багатьох дискусій, насамперед філософів права, у тому числі й вітчизняних. Різноманітність підходів до цих питань пов'язана й з процесами наближення форм і методів навчання в українських вишах до світових стандартів, зокрема в межах Болонської системи. Цих питань у своїх працях торкалися О. Балинська, О. Бандура, В. Вовк, О. Грищук, О. Данильян, О. Дзьобань, Ю. Калиновський, М. Козюбра, М. Костицький, С. Максимов, П. Рабінович, Б. Розовський, О. Скакун, С. Сливка, О. Стовба, О. Тихомиров та інші науковці – викладачі юридичних вищих навчальних закладів. Але конкретні форми та методи занять з філософії та філософських дисциплін з точки зору використання їх евристичних можливостей для розвитку професійних умінь і навичок не розглядалися. Певними попередніми кроками в цьому напрямку є розвідки автора цих рядків, що їх було надруковано в данному виданні [1; 2].

Формування цілей. Тому *метою* статті є аналіз деяких способів осягнення філософських знань і філософського способу мислення як уже знань, умінь і навичок суто професійної юридичної спрямованості та пропозиція їх можливого розвитку і вдосконалення. Ці способи подаються у вигляді методичних розробок у межах стандартних форм занять у вищих навчальних закладах, насамперед лекцій і семінарів.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначено, головною проблемою в професійній діяльності представників антропоспрямованих спеціальностей (спеціалістів, що безпосередньо працюють з іншими людьми) є постійний тиск буденної свідомості на прийняття рішень у різних сферах життя, включаючи й правову. Це означає насамперед редукування існуючих проблем до більш простих форм актуалізації, як правило через спрощення формулювань. Іншим боком такого стану речей є підміна (чи то свідома, чи то несвідома) логіки міркувань іншою категоріальною спрямованістю, наприклад, коли питання економічні вирішують (намагаються вирішити) у спосіб політичний, питання політичні – у спосіб адміністративний, адміністративні – у спосіб інший (але не адміністративний), правові – те ж саме, тут превалюють підходи політичні тощо. Цей фактичний безлад значною мірою викликаний неякісною освітою, якщо такою вважати здатність (уміння) адекватно реагувати на виклики (проблеми) у певній сфері діяльності. Про аспект кримінальний як такий, що з необхідністю супроводжує зазначені логічні «зсуви» в бік задоволення чиїхось інтересів ми вже свого часу зазначали [3, с. 101-104]

Діяльність у сфері правовій потребує визначених знань та умінь, досить значна частина яких є більш загальними, ніж то вимагає вивчення спеціальних юридичних навчальних дисциплін, серед них ми зосередимося

перш за все на питаннях (запитаннях) і відповідях. Певною мірою це уміння є універсальним у сфері людського спілкування, але для юридичної сфери, втім, воно має значення особливе, оскільки від адекватності (точності/неточності) постановки питання та відповіді на нього надто часто залежить якість рішень аж до долі конкретної людини. Це витікає також і зі значення можливих помилок у дрібницях (наприклад оформлення документів тощо), що має величезне значення в юридичній практиці.

Ми можемо говорити про комунікативні навички в цілому, включаючи й етичні та навіть естетичні аспекти проблеми (а також риторику) як питання і загальної, і професійної культури, але це потребує спеціальної розвідки. У методологічному плані ці проблеми стосовно їх значущості для правознавства досить широко обговорювалися, включаючи й вітчизняну філософсько-правову думку [4]. Акцентування уваги на проблемі «питання – відповідь», як на наш погляд, виокремлює очевидне смислове ядро цієї проблеми, а звернення саме до курсу філософії зумовлене не тільки відомим змістовним наповненням та рівнем абстракції, а й тим, що це є дисципліна початкового етапу навчання у вищих навчальних закладах, де певною мірою простежується становлення наукового стилю мислення як еволюція людської свідомості, звісно, у бік ускладнення та предметної диференціації знання про світ.

Звичайна академічна лекція є результатом тривалого розвитку мистецтва передачі знань і досвіду від одного покоління до іншого, наступного. Початковим поштовхом була спрямованість педагогічного процесу як такого (нагадаємо, що етимологічно педагог – це той, хто веде за руку дитину в потрібному з точки зору дорослої людини напрямку), що відбувається за нормами передачі досвіду та знань, виробленими в стародавньому світі, особливістю якого був погляд в майбутнє як повернення до минулого. Тобто, йдеться про закладену з самого початку парадигму педагогіки як суб'єкт-об'єктних відношень, де активний суб'єкт (учитель) наставляє в згаданому потрібному напрямку переважно пасивного об'єкта (учня), вимагаючи відтворення знань як наданої інформації (світоглядні аспекти – темпоральне поєднання минулого, поточного й майбутнього, а також, як один з наслідків, внутрішня впевненість чи то навіть переконання в негативній цінності нового як такого). Відома аналогія з посудиною, що наповнюється, є досить вдалим образом. Це культурно відбивало стан відношень у традиційному суспільстві, включаючи й архетип ставлення до нового як до невідомого, а значить ворожого. Досягнення через набуття нового знання, особливо з античного періоду, мали різні причини, але, що слід підкреслити, були пов'язані з «любов'ю до мудрості», тобто філософією. Подальший культурний розвиток, насамперед у західному ареалі культур у бік персоналізації буття, що знайшло відображення і в праві (рівні права кожної людини), викликав необхідність змін і в способах передачі знань наступним поколінням, враховуючи й ставлення до нового. Практичного аспекту цього не торкаємося як очевидного.

Цей над-стислий екскурс в історію з культурологічних позицій є необхідним з точки зору пропозицій подолання деяких сталих канонів академічної лекції, що відбивають застарілий на сьогодні погляд на процес навчання як втілення суб'єкт-об'єктних відносин, де той, кого навчають, розглядався як пасивний об'єкт, а той, хто навчає, відповідно, як активний суб'єкт. Іншим моментом може бути те, що вимагає саме професійна підготовка майбутніх юристів, про що йшлося з початку цього тексту. Подолання деяких (зазначеної якості та спрямованості) канонів академічної лекції як спроба відтворити діалог (фактично полілог) на кшталт філософської бесіди учителя з учнями не як його повчання, а як спільний пошук відповіді на питання, що витікають із загальної постановки тієї чи іншої проблеми (визначеної як тема лекції), дозволяє вирішити низку завдань. Ці завдання мають як педагогічно-розвиваючий характер, так і суто професійний, часто перший та другий разом. Так, активізується увага, формується здатність швидкого та продуктивного виокремлення головного в почутому матеріалі, відповідно розрізнення суттєвого та несуттєвого й побудування наступного розвитку думки в певному визначеному напрямку за допомогою сформульованого запитання. Саме формулювання запитання в стислий термін вимагає не тільки концентрації уваги, а й навичок якомога стислого вираження. Пропонується, як певний додаток психологічного характеру, установка на подолання остраху помилок при формулюванні як запитання, так і відповіді: за декілька помилкових спроб виставляється мінімальна позитивна оцінка як заохочення пізнавальної активності.

Яким чином відбувається оновлення лекції як сталої академічної форми навчання? Звісно, не йдеться про відкидання стандартних вимог до неї та заміни імітацією таких собі «сократівських бесід», хоча загальний підхід і методичні прийоми, про які свідчать діалоги Платона, тобто його твори, можуть бути зразками і для сучасних занять. Тим більше, що вони досить широко використовуються в сучасних університетах як країн Заходу, так і Сходу. Пропонується імплементація в процес викладання деяких методичних прийомів, які сприяють розвиткові вищезазначених та деяких інших умінь та здатностей, і які є необхідними в професійній діяльності та водночас бажаними і в повсякденному житті, насамперед його громадянської складової.

Таким чином лекція-полілог передбачає активну участь у обговоренні навчального матеріалу всіма присутніми й отримання оцінок безпосередньо на занятті як заохочення найбільш активних учасників створеного ними ж дискурсу. Як показала практика проведення таких занять, додатковим стимулом виступають миттєві навчально-ділові ігри, де їхня раптовість та іноді несподіваність є додатковим стимулом для підтримання необхідного ступеня концентрації уваги. Об'єктивність оцінок забезпечується публічністю та демократичністю цієї процедури, тобто можливістю участі в ній будь-кого з присутність, головним критерієм є доказовість аргументації та переконливість виступу, обов'язково лапідарного.

З такою лекцією-полілогом можливо органічно поєднати ауто-семінар, спосіб проведення якого в методичному плані є одним із способів подолання

класно-урочної системи занять, до якої надто часто вдаються навіть у вишах, як мінімум епізодично. Додатковим чинником, що посилює його педагогічний вплив, є рейтингова система оцінки знань, яка значно ускладнює його проведення, але пропорційно ускладненню й посилює його ефективність. Якщо семінар тлумачити як універсальну форму обговорення проблем, то участь у них не тільки значно активізує пізнавальну діяльність курсантів і студентів, а й сприяє формуванню професійних якостей, таких, як уміння формулювати проблему, яка має бути вирішеною в правовий спосіб тощо. Обов'язкова учать у роботі цих семінарів усіх присутніх і заохочення активної праці у вигляді не тільки відповідей на питання, виступів, а й надання запитань, уточнень і доповнень стає певною постійно діючою лабораторією з дослідження комунікативних умінь і навичок та розвитку їх у професійному напрямку. Але останнє – це є прикладний аспект у впровадженні такого типу занять, тобто активізованого в його персоналістичній складовій, є й інші аспекти, найважливішим з яких виглядає такий, що сприяє формуванню громадянської свідомості через той комплекс методичних інструментів, який надає комунікативний підхід самого процесу навчання та рейтингова система оцінки знань. Ключове значення запитання та відповіді (тобто точного запитання відповідно змісту обговорюваного матеріалу та точної відповіді на конкретне запитання) сприяє й таким розумовим якостям загального і спеціального (професійного) характеру, як розвиток уміння надавати визначення, починаючи з найпростіших предметів (речей, процесів, явищ тощо) оточуючого світу на кшталт «столу» чи то «води». У такому випадку виявляється не тільки суто пізнавальна значущість історико-філософських знань (у даному випадку, звичайно, йдеться про хрестоматійно відоме Фалесове «Усе – з води»), а й значення складного мисленевого процесу створення понять. Цей процес фактично є пропедевтичним стосовно операціональних моментів мислення, наприклад, у випадках кваліфікації злочинів, що стає додатковим стимулом у осягненні змістовного матеріалу курсу філософії, а й показує безпосередній зв'язок із логікою та психологічними дисциплінами, також стає зрозумілою значущість соціально-гуманітарних дисциплін для дисциплін юридичних. Іншими словами, професійно спрямованими стають усі дисципліни навчального плану.

Структурно ауто-семінар не відрізняється від того, що є обов'язковими вимогами до цього виду занять, можна сказати, що це не є можливим і з суто формально-методичної точки зору. Тобто, заняття відбувається згідно відповідним чином затвердженого плану з необхідним і також затвердженим методичним забезпеченням. Але змістовно воно наповнюється елементами суб'єктивної (персональної) активності, що набуває професійної спрямованості, чому сприяє й залучення знань, набутих з інших дисциплін («міжпредметні зв'язки»). Участь кожного присутнього на занятті в оцінюванні своєї роботи на семінарі й роботи інших сприяє не тільки прозорості оцінок, а й формуванню почуття відповідальності за рішення, що приймється.

Висновки. Головні висновки можна коротко сформулювати наступним чином.

1. Історія філософії як конкретні тексти, що їх мають осягнути майбутні юристи в процесі набуття вищої освіти, надає приклади педагогічного підходу та методичних прийомів, які дозволяють розвивати існуючі сьогодні форми проведення занять у бік від суб'єкт-об'єктних відносин у навчальному процесі до суб'єкт-суб'єктних, що дозволяє активізувати пізнавальну діяльність.

2. Лекція-полілог базується як на історично апробованих способах трансляції знання та розвитку інтелектуальних здібностей тих, хто навчається, так і на досягненнях сучасної педагогіки, що спирається на персоналістичні орієнтири та культурні досягнення, що орієнтуються на активну взаємодію з суб'єктами навчання.

3. Ауто-семінар авторизована форма навчального заняття сприяє формуванню професійних умінь і навичок юриста, насамперед через цілеспрямований вплив на формування їх як осягнення та освоєння діалогічної взаємодії «запитання – відповідь».

4. Лекція-полілог і ауто-семінар сприяють також подоланню можливим проявам необ'єктивності в оцінці знань та фальсифікації формальної фіксації результатів навчання, що дозволяє говорити про значний позитивний морально-правовий потенціал цих видів занять у процесі підготовки юристів, здатних працювати в умовах демократичної правової держави.

Стаття є стислим вступом до обґрунтування нових методів у викладанні неспеціальних дисциплін (у даному випадку філософії) майбутнім юристам, більш докладне висвітлення яких планується в наступних публікаціях на сторінках цього часопису.

Використані джерела:

1. Литвинов О. М. Аутосемінар за рейтинговою системою з навчальної дисципліни «Історія вчень про державу і право» (із досвіду викладання в юридичному навчальному закладі) / О. М. Литвинов // Інноваційні технології у вищій юридичній освіті : Матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., присвяченої 390-річчю з дня заснування Київської братської школи — предтечі Києво-Могилянської академії. — К.: Стилос, 2005. — С. 236–238.

2. Литвинов О. М. Про проблему формування правової свідомості у процесі підготовки сучасного юриста (методологічні та методичні аспекти) / О. М Литвинов, В. С. Найда // Вісник Луганськ. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. — 2009. — Вип. 3: у двох частинах. — Ч. І. — С. 250–256.

3. Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення. – Луганськ: Янтар, 2014. – 800 с.

4. Максимов С. І. Моделі осмислення правової реальності в контексті комунікативної парадигми права // Філософія права і загальна теорія права. – 2014. – № 1–2. – С. 291–303.

Стаття надійшла до редколегії 17.08.2017

Литвинов А. Н. Философия для юристов: методические аспекты проблемы преподавания с полемическими замечаниями и некоторыми конкретными предложениями

Рассматриваются педагогический, мировоззренческий и профессиональный ракурсы процесса преподавания философии. Главное внимание уделено лекциям и семинарам с учетом форм обучения (стационарная и заочная). Предлагаются методы работы, апробированные в процессе преподавания в юридическом вузе курсов «Философия», «Философия права» и др. Видами проведения занятий, где предложены новые методические приемы, являются лекция-полилог и ауто-семинар. Предлагается рассматривать их как способы перехода от субъект-объектных к субъект-субъектным отношениям в учебном процессе. Эти виды учебной работы в методическом плане предполагают участие в обсуждении учебного материала всеми присутствующими и оценку знаний как поощрение их активности, а также учебно-деловые игры. Объективность оценок обеспечивается публичностью и демократичностью обсуждения. Главной этической составляющей является прозрачная система оценок, исключающая фальсификацию, профессиональной (юридической) – формирование навыков формулирования вопросов и ответов на них.

Ключевые слова: *философия, философия права, подготовка юристов, методика преподавания философии, лекция-полилог, ауто-семинар.*

Lytvynov O. Philosophy for Lawyers: Methodological Aspects of the Teaching Problem with Polemical Remarks and some Specific Proposals

The pedagogical foreshortening, as well as foreshortening ideological and professional of the process of teaching philosophy are considered. The main attention is paid to lectures and seminars taking into account the forms of training (stationary and correspondence). The connection between the methodical and methodological problems of the teaching process is emphasized, which is of particular importance in philosophical courses. Methods of work are proposed that are based on the world experience and on the author's personal experience (the courses "Philosophy", "History of Studies on Law and the State", "Philosophy of Law", etc., tested during the teaching in the law school).

A professionally focused foreshortening of problem solving presupposes focusing on the knowledge and skills necessary for lawyers. The world view foreshortening assumes an accentuation of attention on questions of practical philosophy, overcoming of ordinary level of consciousness by development of ability of independent judgment. The pedagogical foreshortening implies the rejection of subject-object relations in the educational process and the individualization of instruction. The types of classes where new methods are offered are a lecture-polylogue and an auto-seminar. The author offers to consider them as ways of transition to subject-subject relations in the educational process. The goal is the formation of the legal consciousness of the lawyer through the development of rational structures of consciousness, as well as the rationale for the educational discourse in assessing the level of knowledge.

Lecture-polylogue involves participation in the discussion of the educational material by those present students and assessment of knowledge as encouragement of their activity, as well as educational and business games. Objectivity of assessments is provided by publicity and democracy (the possibility of participation in the evaluation of anyone present, the main criterion is the evidence of argumentation).

The auto-seminar in the methodical plan is one of the ways to overcome the class-lesson system of studies and the rating system of knowledge assessment. The seminar is understood as a universal form of discussion of problems. One of the methodical methods is the compulsory participation of all present in all types of work and also the encouraging of the best students. The main ethical component is a transparent system of assessments that excludes falsification, a professional component - the formation of skills in the formulation of questions and answers to them.

Key words: *philosophy, philosophy of law, training of lawyers, methodology of teaching philosophy, lecture-polylogue, auto-seminar.*